

Minoritads tranter integrasiun ed autonomia

La Quotidiana ha discurrì cun il parsura da la Uniun federalistica da las minoritads etnicas da l'Europa Romedi Arquint

CUN ROMEDI ARQUINT
HA DISCURRÌ MARTIN CABALZAR

■ **Dapi set onns presidescha il Rumantsch Romedi Arquint l'Uniun federalistica da las minoritads etnicas da l'Europa (FUEV). A la fin dal seminari che ha gi lieu questa fin d'emna a Mustér ha La Quotidiana discurrì cun Romedi Arquint davart problems e strategias da las minoritads etnicas en l'Europa, davart sias experiencias personalas e davart la conclusiun che Arquint trai ord quests scomis per la Rumantschia.**

Vus essas dapi set onns parsura da la FUEV. Tge experiencias avais Vos fatg a la testa da questa organisaziun internaziunala da las minoritads?

Romedi Arquint: Las experiencias èn dal tutfatg fascinantas. Sco parsura hai jau gi l'ocasiun da visitar pajais che jau n'enconushev betg. Las minoritads linguisticas na sa chattan per ordinari betg en ils centers, mabain en regiuns a l'ur. Uschia sun jau vegnì en contact cun la cultura e cun la vita da mintgadi da pievels da differentas linguas e mentalitads ch'èn confruntadas cun differents problems. Quai che è sta ina esperienza nova per mai e da scuvrir il mund davos la «chadaina da fier». Per nossa generaziun sa limitava l'Europa numnadain sin l'Europa dal vest. Pér cun visitar quest pajais hai jau realisà la povradad, il caos che regia en quests pajais che èn a la tschertga da estructuras democraticas. A l'ocasiun da questas visetas han ins pudì sa gidar cun quels pievels d'anflar vias e strategias da s'integrar, dentant era da far valair lur autonomia en il contact cun las regenzas e cun las autoritads. La convenza da plirs pievels en in stadi n'è betg in privel per l'identitad naziunala, mabain in enritgament. En ina emprima fasa vevan tut quels stadis dal reschim communistic ina tenuta enorma-main naziunalistica.

Vus essas l'emprim Rumantsch che presidescha la FUEV. Dapi cu fan ils Rumantschs part da questa organisaziun internaziunala?

Rumantschs eran sortids per motiv da neutralitad

La Lia rumantscha è stada commembra da la FUEV gia dapi sia fundaziun l'onn 1948. L'onn 1954 ha allura gi lieu a Zuoz in dals emprims congress. A quest congress han era gi referi exponents dal Tirolo dal sid che cumbattevan da quest temps suenter la guerra per lur autonomia. Berna ha intervegnì lezza giada tar la Lia rumantscha cun la reprimanda che la commembranza da la LR a questa organisaziun na sa cunfetschia betg als principis da neutralitad da la Svizra. En consequenza da questa intervenziun uffiziala è la LR sortida da la FUEV fin ils ans otgonta.

Tge sa in Rumantsch emperder da las ulteriuras minoritads en Europa?

Sco Rumantsch hai jau emperndì en il ravugl da la FUEV che ina minoritad na dastga betg sa concentrar mo sin l'agen umbli. Ils agens problems dals

Rumantschs n'èn betg singulars ed era lur soluziuns n'èn betg las unicas soluziuns pussaivlas. En contact cun autras minoritads ins po avrir l'orizont e diventa sensibel per ils problems dals auters.

E tge pon las autras minoritads emperder da la Rumantschia?

Jau sun empa dischillus che betg mo la Rumantschia sezza, mabain cunzunt era la Svizra s'engascha bler memia pac en la discussiun davart la concepziun da stadi. Nus essan l'unic stadi cun ina concepziun na naziunalistica, mabain multinaziunala. Tut ils auters stadis da l'Europa han in concepziun pli u mains naziunalistica. Els na considereschon las minoritads betg sco part integrala, mabain plitost sco element che disturba ed impedescha l'omogenitad d'in pievel e d'ina cultura. Ozendi è dentant la visiun d'in stadi multicultural e multinaziunal fitg attractiva per l'avegnir dals stadis. Il stadi stuess risguardar scadin citadin e mintga gruppa etnica sco gruppa da la medema valur sco la maioritad.

Tge conclusiun tirais Vos dal seminari da questa fin d'emna a Mustér?

La preschientscha dals Rumantschs è stada magra

Ina pitschna dischillusiun è la magra participaziun d'exponents da la Rumantschia e da persunas engaschadas en il moviment rumantsch. Els han munchentà la chaschun da vegnir en discussiun e scumiar experiencias cun represchentants da 10 autras minoritads linguisticas da l'Europa che han problems paregliabels als Rumantschs. Ils problems centrals sco perdita da la dimensiun territoriala, da la substanza linguistica, d'assimilaziun e standardisaziun da lungatg en vegnids preschents da sis differentas gruppas.

En il center da las discussiuns a Mustér è stada la dumonda da l'autonomia dals pievels minoritars. Quanta autonomia drovan minoritads linguisticas insomma?

Scadina minoritad linguistica sto definir sezza en tge grad ch'ella vul mantegnair e pretender autonomia. En il cass concret na dessi betg esser pussaivel che ina maioritad d'auter linguatg decida davart la standartisaziun d'ina lingua minoritara. La minoritad sto en quest cass savair sviluppar sia atgna strategia.

Tge munta quel princip en la situaciun concreta dal Grischun?

Per il Grischun munta quai ch' i stuess dar ina reflexiun politica da vart da la Lia rumantscha per definir las domenas linguisticas e culturalas autonomas da la Rumantschia. I sa tratta era da discutir e definir sin quals camps ins sto acceptar in cumpromiss, saja quai sin il nivel da la scola ni en la relaziun tranter las linguas. Plinavant stuess ins fixar liontmain ils chanals d'informaziun cuntinuant e periodica cun exponents dil chantun e da la confederaziun. In exempel concret è l'istanza actuala da la LR a la confederaziun. Il è tenor mes avis in

act nunprofessional sch'ins trametta ina istanza cun pretensiuns giustifitgadas a Berna e retschaiva sin quai ina risposta che cuntegn angal trais frasis si da Berna e la discussiun è a fin. Quai documentescha cler ch'i na dat nagina infurmaziun vicendaivla regulara e permanenta e nagin lobbying politic. Ils contacts tranter LR, chantun e confederaziun ston vegnir instituzionalisads e reglads per avair success.

Vus s'engaschais per ina autonomia parziala per la LR en dumondas da linguatg. Duvress la Rumantschia in parlament rumantsch?

La structura actuala da la LR è ina structura dal 19avel tschientaner, ella è organisada sco ina uniun da cunigl. Nus Rumantschs na dastgain betg furnir a las istanzas politicas l'argument da munconza da legitimaziun. Perquai stuain nus chattar chattar furmas e estructuras da la Rumantschia che permettan da discuorer en num dals Rumantschs. I è betg acceptabel sch'i dat en dumondas decisivas sco il rumantsch grischun decisivus da 40:0 vuschs e varsaquantas abstenziuns. Nus avain udi ch'ìls Saamis han in agen parlament, sias cumpetenzas èn dentant facticamain betg bler pli grondas che quellas da la radunonza da delegads da la LR.

Ils politichers rumantschs èn engaschads en pliras partidas politicas. Fiss ina partida politica rumantscha pli efficients?

Partida politica u parlament rumantsch?

Per ils Rumantschs porti dapli dad esser preschaints en pliras partidas politicas etablidas e da far valair là ils interess da linguatg e cultura rumantscha. I pretendia dentant che la LR haja ina legitimaziun democratica, haja finamiras e formuleschia cleras pretensiuns e na sa cuntentia betg mo cun recaltgar simpatia e bainvulierscha tar la maioritad. Nus stoin persvader chantun e confederaziun che nus essan partenaris sin il medem nivel. Ils Rumantschs ston insister pli energicamain sin lur dretgs e far valair lur pretensiuns schi sto esser schizun cun ina demonstraziun.

Na fiss quai betg ina da las incumbensas principalas da la secziun rumantscha en il cussegl grond?

La secziun rumantscha dal cussegl grond è ina instituziun anc fitg giuvna. Jau beneventel fetg che quella instituziun exista ed ella pudess daveras sa sviluppar sco gruppa da consultaziun, dentant era da decisiun en dumondas che concernan il rumantsch. Il problem è che la secziun rumantscha è vegnida confruntada sco emprim cun il problem fitg dispitaivel dal rumantsch grischun. En questa dumonda spinusa n'ha la secziun rumantscha betg chattà in consens. Per documentar sia credibilitad fissi impurtont che la secziun rumantscha sa fatschentass ussa intensivamain cun las pretensiuns da l'istanza da la LR che è vegnida renviada da Berna.

U era cun la nova lescha da linguatg che la regenza ha mis en vista?

Là stuain nus anc mirar tge che ella cuntegn. Era là èsi dentant da quintar che la secziun rumantscha na chattia forza tuttina betg in consens. Impurtont fissi che la secziun rumantscha vegness integrada gia en l'elaboraziun da la lescha e pudess uschia dar a quella a quella la direcziun vulida. Mo uschia pon ins evitar – quai che è penibel – che ils Rumantsch portian ora lur opiniuns en il plenum, frustond uschia la maioritad tudestga. I fuss d'engrà sche la secziun rumantscha funcziunass sco pre-parlament en dumondas che concernan il linguatg rumantsch.

A la fin dal seminari a Mustér han ils participants era sancziunà ina resoluziun. Tge valur e vigur han tals manifests?

La resoluziun è in instrument impurtant per purtar avant e dar a lur pretensiuns la preschenta e la dimensiun europeica. Per auters èn ils puncts da la resoluziun plitost puncts da partenza per sviluppar atgnas strategias. Las minoritads en il vest èn stads eri en las estructuras romances da societads e fan ina parita intellectuala ed elitara. Gest per tals che sa chattan en ina fasa da restructuraziun po la resoluziun dar novs impuls e mussar vias pussaivlas per cuntanscher dapli trasparenza e dar curaschi per las negoziaziuns cun las istanzas politicas e las damondas centralas d'autogestiu e cundecisiun. La discussiun ha era augmentà la voluntad dals singuls represchentants dad ir en questa direcziun.